



# ГЛОВО



## “Гетьманської столиці”

№ 1(19), січень - березень 2010 р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

### Пам'ятати, не можна забути



**Наталія Сердюк**

завідуюча відділом науково-просвітницької роботи заповідника “Гетьманська столиця”

В 2010 році Національний заповідник “Гетьманська столиця” розпочав шляхетну традицію щорічного святкування річниць з дня народження визначних гетьманів України Івана Мазепи та Кирила Розумовського.

18 березня 2010 р., в день 282 річниці з дня народження К.Розумовського, в домовій церкві палацу К.Розумовського було проведено заупокійну літію за душою приснопам'ятного гетьмана К.Розумовського. Літію провели єпископ Чернігівський і Ніжинський Іларіон та настоятель Батуринської церкви Покрови Богородиці о.Роман за участі працівників заповідника, журналістів Чернігівського



Заупокійна літія за душою приснопам'ятного гетьмана І. Мазепи в церкві Воскресіння Господнього на Цитаделі, фото 20 березня 2010 р.



Заупокійна літія за душою приснопам'ятного гетьмана К. Розумовського в його церкві-усипальниці, фото 18 березня 2010 р.

обласного, Конотопського суспільного телебачення, газети “Телегурман”, Бахмацької районної газети “Голос Присеймів'я”, інтелігенції міста.

Потім поважна делегация поклала живі квіти до пам'ятника “Гетьмани. Молитва за Україну” та ознайомилась з пам'ятками Батурина.

Цього ж дня о 14-й годині в церкві-усипальниці К.Розумовського в присутності вірян настоятель храму о. Георгій провів панахиду по Кирилу Григоровичу, його рідних, що спочили в Україні та закордоном.

20 березня, в день 371 річниці з дня народження гетьмана І.Мазепи, відбулося вшанування його пам'яті на Цитаделі Батуринської фортеці. В замковій церкві Воскресіння Господнього на честь цієї дати єпископ Чернігівський і Ніжинський Іларіон, священники Чернігівської єпархії провели Божественну літургію, заупокійну літію за душою приснопам'ятного гетьмана І.Мазепи. Символічно, що в цей день в храмі було вперше здійснена дияконська хіротонія (рукоположення в диякони) випускника Київської духовної семінарії Романа Моджука. Живі

гвоздики лягли в цей день до підніжжя пам'ятного Хреста на Цитаделі Батуринської фортеці.

17-20 березня 2010 р. за рішенням колективу заповідника було організовано безоплатні екскурсії до палацу К.Розумовського і Цитаделі Батуринської фортеці для учнів і працівників Батуринських шкіл – середньої I-III ступенів та спеціалізованої школи-інтернат, працівників Батуринської міської бібліотеки.

#### Календар визначних дат

**22 лютого 1750 р.**

– в Глухові відбулась урочиста церемонія обрання гетьманом України К.Розумовського.

**27 лютого 1802 р.**

– царський указ про поділ Малоросійської губернії на Чернігівську і Полтавську губернії.

**3 березня 1669 р.**

– укладено договір між козацькою старшиною і гетьманом Д. Многогрішним та московськими послами – Глухівські статті.

**9 березня 1814 р.**

– народився видатний поет і художник Т.Г. Шевченко

**18 березня 1728 р.**

– народився гетьман К.Розумовський.

**20 березня 1639 р.**

– народився гетьман І.Мазепа.

## Литовсько-польський слід в Батурині



**Юлія  
Блажко**

науковий співробітник  
заповідника  
„Гетьманська  
столиця”

Батуринські землі, що входять до складу Чернігово-Сіверщини, з давніх-давен ставали ареною боротьби зверхників різних держав. Знекровлена, розірвана на шматки, затиснута між Ордою, Москвою і Литвою, Чернігово-Сіверська земля, яка в XI-XII ст. грала одну з провідних ролей на політичній сцені Центрально-Східної Європи, у 50-х роках XIV ст. була остаточно приєднана до Литви.

Входження Сіверських земель до складу Великого князівства Литовського сприяло відродженню краю. Литовські князі, як відомо, діяли за принципом “ми старини не рушимо і нового не вводимо”. Встановлення влади ВКЛ фактично зводилось тільки до заміни місцевих правлячих династій на членів правлячої династії.

У 1500-1503 рр. спалахує литовсько-московська війна, в ході якої до Московської держави перейшли всі сіверські міста.

Понад сторічне перебування Чернігово-Сіверщини у складі Московської держави закінчилося у грудні 1618 року, коли було укладено Деулінське перемир'я. За ним сіверські землі з містами Почепом, Новгород-Сіверським, Черніговом, Морозовськом відійшли до Польщі. Після перемир'я починається активне заселення півдня Чернігівщини і, як зазначає О.Лазаревський, досліджуючи появу населених пунктів на території Ніжинського полку, пік колонізації цієї місцевості припадає на другу чверть XVII ст. У 1625 р. Ніжин в одній з грамот називають “новосельським городищем”, приблизно в ті ж роки з'явилися Конопот, Борзна, Кролевець, Бахмач та інші прикордонні міста “Путивльського рубежу”.

У цей же час був заснований і Батурин як місто. З цього приводу краєзнавець М.Ісаєнко у 1860 р. записав у Батурині повір'я: “Народ говорить, що Батурин будували одночасно з Коропом. Коли закінчили той та другий, то й кажуть: ну, будемо дивитися, хто в Батурині і Короп увійде першим жити. Якщо в Короп увійде першим жити бідний, то він (Короп) буде містом багатим; якщо ж в Батурин першим жити прийде багатий, то він (Батурин) буде в майбутньому бідним містом. Ось і дивляться: в Короп увійшов бідний, а в Батурин багатий”. Одночасно з привілеєм на осадку Бахмацького городища король видав привілей на осадження Батурина якомусь Дригалі (Довгяллу).

Останній згодом помер, навіть не приступивши до виконання покладеної на нього місії. Втім перспективне городище не залишилося без осадчого. У квітні 1625 р. Щасний Вищель, новгород-сіверський капітан, який мав від короля доручення займатися заселенням пусток у Сіверському князівстві, іменував осадчим Батуринської фортеці свого слугу Матея Стахурського. Вибір останнього був не випадковий. Археологічні дослідження, які проводились в Батурині у 1995-1997 рр. показали, що на цьому

місці існували поселення вже 7 тисяч років тому, у XI-X ст., а також городище XI-XIII ст., яке мало дерев'яні укріплення. Високе узвишся лівого берега р.Сейм приваблювало перших поселенців та князів вигідним розташуванням, зручною позицією. Фортеця, на думку археологів, була



Повстанська зброя XVII ст. з експозиції Музею археології, фото 2010 р.

зруйнована у 1239 р., як і переважна частина Чернігово-Сіверщини, монголо-татарами і далі не відновлювалась.

На вибір місця будівництва нової фортеці вплинуло існування на високому лівому березі Сейму Крупницького Батуринського монастиря. Річ у тому, що польські осадчі, засновуючи нові містечка і фортеці, намагались відразу відкрити церкву. Адже населення Правобережжя було дуже набожне, і воно охоче знімалося з насаджених місць туди, де могло справити релігійний обряд. Оскільки монастир уже діяв, то М.Стахурському було легше, ніж іншим осадчим, скликати сюди переселенців.

Будівництво потужної фортеці продовжувалося після закладання частоколу, первинних оборонних споруд і в наступні десятиліття. Причиною тому була слабкість укріплень, які дали можливість московському війську на чолі з Никифором Яцином взяти у листопаді 1632 р. Батуринський острог і спалити замок. У цей час були взяті в полон 48 оборонців, знамена, барабани, боєприпаси.

З метою захисту фортеці поляки доклали чимало зусиль, належним чином укріпивши вали, частоколи, поглибивши рови. Невдовзі фортеця мала розгалужену сітку підземних комунікацій – порохові погребі, схови, вилазки, колодязі.

Після 1625 р. маємо наступну документальну згадку про місто, датовану 1631 р. “И не ездя в Батурин, поехал в Путивль”, - свідчив 31 липня 1631 р. реєстровий козак П. Худий. Невдовзі місто розрослося і вже мало багатьох купців, які шукали тут вигідної торгівлі. Перші поселенці-будівничі Батуринської фортеці прийшли сюди з Правобережжя України в надії на краще життя. Вони наважились на вирішальний для них доленосний крок, аби бути вільними, не обтяженими податками, панщиною, визиском шляхти, що дедалі більше нахабніла. Розпорядник лівобережних маєтностей Олександра Пясочинського Матвій Стахурський, як і інші осадчі, міг заманити на Присеймів'я сотні родин лише шляхом надання пільг.

Він отримав від своїх зверхників право для новоприбулих не сплачувати податки 14 років, так званий період “слобод”.

Маємо відомості, що місто перейшло до рук придворного підскарбія коронного Юрія Зтечини. На початку 30-х років XVII ст. місто належало Стародубському старості Павлові Тризні, який 11 лютого 1630 року отримав королівський консенс на поступку Батуринської волості бобринському старості Петрові Тризні. На початку Смоленської війни (1632-1634 рр.) Батуринський замок був взятий московськими військами і залишався незначним протягом усього періоду ведення бойових дій. Він був відбудований людьми Новгород-сіверського старости О.Пясочинського, але став предметом боротьби між впливовими в регіоні землевласниками. П.Тризна поступився у березні 1635 року Батурином коронному підскарбю Єжи Оссолінському, який включився у збройну боротьбу. З часом місто переходить у власність магнатів Любомирських. У їхній період володіння для мешканців завершився час “слобод” і колоністи мали вже сплачувати за надану землю не пільговий податок. Колоністи з прихильністю зустріли антипольський визвольний рух, очолюваний народними ватажками Я.Острияницею та П.Павлюком. Після їх поразки влада наказала для остраху у центрі Батурина повісити відрубані голови повстанської старшини. Проте недовго батуринці жили в покорі.

Повсталі козаки і селяни у 1648 р. за наказом Б. Хмельницького напали на шляхту, що заховався у батуринському замку, і перебили її.

Отже, можемо сказати, що у 1648 році закінчується литовсько-польський період у розвитку Батурина.

### Відгук про Музей археології

*Вражені Вашим чудом!*

*Слава Богу, Україна – столиця нашого козацького Родоводу – відродилася! Ми щиро горді, що наша історична пам'ять встановила правду!*

*Спасибі від усіх українців за подарунок нам: Українській діаспорі в Канаді, які першими нас визнали і зробили наше відродження реальним, ми дуже Вам вдячні, навіки!*

*Спасибі всім нашим патріотам, археологам-студентам. Всім фаховим працівникам і істинним меценатам і Президенту, а також і всім людям!*

*Зі святом Святого Миколая з професійним святом Вас музейних працівників! Здоров'я, щастя Вам, віри, надії, любові, процвітання!*

*Спасибі екскурсоводам за цікаву і професійну інформацію! Герасько М., Климченко Л., Терех М.І., Олефіренко Н.*

*З повагою працівники Броварського краєзнавчого музею, д-р Євтушенко. 22.05.09 р.*



# Онука останнього гетьмана



**Тамара Місечко**

науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Благословенною для України виявилася година, коли 1731 р. на небосхилі політичного життя починає загоратися зірка Олексія Григоровича Розумовського, яка завдяки своєму благодатному теплу та сяйву дозволила засвітитися і сяяти не одній зірці родини Розумовських. Понад два століття члени цієї славної родини відігравали значну роль в суспільно-політичному, культурному, освітньому житті, ставали прикладом меценатства, доброчинності.

Багатогранною, цікавою в історичному плані виявилася особистість Варвари Олексіївни Репніної-Волконської (1778-1864рр.).

Ще немовлям відлучена була Варенька рішучим і суворим батьком, графом Олексієм Кириловичем Розумовським, сенатором і міністром освіти, від матері – “во избежание дурного нравственного влияния” останньої. Все своє дитинство Варвара Олексіївна провела під опікою своєї тітки, батькової сестри, графині Параски Кирилівни, в заміжжі Гудович. Отримала блискучу домашню освіту, особливо, на той час. З 13-річного віку до рухливої та кмітливої Вареньки були приставлені зразкові вихователі - гувернантки, швейцарка та німка, які навчали її манерам поведінки та мовам. Двері батьківської бібліотеки для неї завжди були відкриті, мабуть, саме там вона і отримала необхідні знання з медичних наук, які пізніше її так захоплювали.

В 1802 р. енергійна, кмітлива, завжди весела донька О.К.Розумовського вийшла заміж за внучатого племінника князя Репніна, князя Миколу Григоровича Волконського, рідного брата декабриста – генерала Сергія Волконського. Пишне весілля відбувалося в Батурині, улюбленому місті гетьмана К.Розумовського. Дуже часто сини, доньки та внуки навідувалися до Батурина на гостину. Ось і весілля вирішили, мабуть, відсвяткувати в родинному гнізді, щоб у найурочистіший момент життя Вареньки був присутній найпочесніший член родини – дідусь-гетьман, який, на жаль, на схилі літ занедужав і не міг вільно пересуватися, та й таку далеку дорогу від Батурина до Петербурга навряд чи під силу було йому подолати. Церемонія вінчання проходила у домовій церкві дерев'яного палацу, де мешкав граф. Про гостинність гетьмана ходила слава, то й на весілля коштів не пошкодували.

Наречена отримала посаг від батьків понад 80 тисяч (від матері – 50 тисяч карбованців сріблом та від батька – 30 тисяч), 46 золотих приборів (сервізів) на суму в 10184 тисячі карбованців, срібний сервіз, вагою в п'ять пудів 37 фунтів, та 3000 душ селян. Розкішне весілля вбрання нареченої придбала мати Варвара Петрівна Шереметьєва, але на весіллі не була – “посаженою” матір'ю була опікунка Вареньки з дитинства: Параска Кирилівна Гудович.

Шлюб, що був заздалегідь обумовлений батьком Варвари, Олексієм Кирило-

вичем Розумовським, та дядьком князя Миколи Григоровича Волконського (з 1801 р. князя Репніна-Волконського), князем Миколою Васильовичем Репніним, переріс у палке взаємне почуття кохання, яке допомогло подолати перешкоди, що вели до щасливого подружнього життя – випадкова сварка між сватами, після якої вони певний час навіть не розмовляли один із одним.

Деякий час молоді жили разом з батьком. Під час святкування коронації Олександра I (1801-1802 рр.) чарівна Варвара Розумовська (Репніна-Волконська) пригланулася молодій та привітній імператриці Єлизаветі Олексіївні та великій княгині Марії Павлівні (майбутній герцогині Веймарській) та отримала запрошення до Петербурзького двору. Придворна дама, княгиня Репніна, супроводжувала імператрицю під час урочистостей, на концертах та в театрі, входила до вузького кола наближених дам на вечірніх церемоніях чаювання та бесідах-читаннях. Була кращою подругою імператриці.



Портрет Варвари Розумовської, невідомий художник XIX ст.

Коли розпочалася війна з Наполеоном, пристрасно закохана в свого чоловіка Варвара Олексіївна вирушила разом з ним в армійському обозі, залишивши доньку Олександрю (1805 р.н.) під опіку свекрухи Олександри Миколаївни Волконської. Супроводжуючи чоловіка в військових походах, вона облаштувала військові лазарети.

В бою під Аустерліцею, будучи пораненим, князь М.Г.Волконський потрапив в полон. Вчинок його дружини, Варвари Олексіївни, виявився особливим прикладом героїзму та вірності. Вона хоробро з'явилася в табір Наполеона та з впевненістю сказала, що не піде нікуди навіть під загрозою розстрілу і буде доглядати за чоловіком сама, залишаючись при ньому до останньої хвилини. Розгублений французький офіцер не зміг перечити енергійній, вольовій маленькій російській жінці і дозволив залишитися в таборі, де вона доглядала не тільки за чоловіком, а й ще за кількома полоненими російськими офіцерами та солдатами. Після закінчення війни княгиня В.О.Репніна-Волконська разом з імператрицею Єлизаветою Олексіївною займалася облаштуванням Патріотичного (Єлизаветинського) інституту для дівча-

ток-сиріт, чії батьки загинули чи були тяжко поранені під час війни з французами, для якого не пошкодувала особистих коштів та частини родинних коштовностей.

В період генерал-губернаторства князя М.Г.Репніна-Волконського в Україні (1816-1834 рр.) його дружина, наслідуючи справу свого дідуся, гетьмана К.Г.Розумовського, та батька, які турбувалися про розвиток освіти, без втомки засновувала лікарні, притулки, школи. Полтавський інститут “благородних девиц” також був заснований на особисті кошти Варвари Петрівни. Під час голоду на Україні ця жінка-благодійниця турбувалася, щоб ця біда не зачепила не тільки їхніх селян, а і селян із сусідніх сіл, нерідко віддаючи останнє, що мала.

Живучи в Петербурзі, родина князя Репніна-Волконського підтримувала дружні стосунки з поетом О.С.Пушкіним, з яким познайомилася в будинку своєї родички-тітки Наталії Кирилівни Загряжської. Одного вечора, коли родина Репніних-Волконських влаштувала в себе вечір-читання літературних творів, був запрошений і Олександр Сергійович, який згодився почитати свого вірша “Демон”. Дбайлива господиня Варвара Олексіївна, яка весь вечір турбувалася про гостей, присвіти на хвилю на стілець, щоб послухати вірша, позіхнула, прикривши, соромлячись, обличчя в'ялом. Це помітив напрощуд уважний поет і миттєво змінив останні стрічки “Демона” з лукавою посмішкою:

Но укротился пламень гневный  
Свириных демоновских сил,  
И он Варвары Алексеви  
Зевоту вдрог благословил!

Всі гості, а з ними й господина, від пильного ока якої не вдалося приховати бентежний стан Пушкіна, над яким зібралася грозів хмари долі, сміялися і аплодували генію поета.

Репніні-Волконські переїзять на Україну в 1842 р. і оселяються в Яготині, який Варвара Олексіївна отримала в подарунок від свого батька. Тут В.О.Репніна-Волконська продовжила ще одну справу-захоплення свого дідуся-гетьмана та батька по збиранню та впорядкуванню нотної колекції Розумовських, яка тривалий час знаходилася в родовому маєтку в Яготині, а в 1918 р. була передана до Києва до Всенародної бібліотеки України. Нині нотне зібрання родини Розумовських знаходиться у секторі нотних видань Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. В Яготинському помісті в 1843-1844 роках побував Т.Г.Шевченко, який в свій час написав портрет чоловіка господині Варвари Олексіївни, Миколи Григоровича Репніна-Волконського, (точніше зробив копію з роботи Дюу), а також написав портрети їх дітей.

В палаці К.Г.Розумовського на гідному місці - портрет В.О.Репніної Волконської (Розумовської) (копія), оригінал якого зберігається в родинній колекції нащадків К.Г.Розумовського, що проживають у Відні.

Графиня В.О.Розумовська (княгиня Репніна-Волконська), як і багато хто із членів чисельної родини Розумовських, залишила помітний слід в історії України та Російської імперії. Наслідуючи славі починаючи своїх дідуся та батька, вона прокладала шлях жіночій освіті, яка весь час, у будь-якому суспільстві, займала другорядне місце.

# Гетьман Кирило Розумовський

Автори:

наукові співробітники заповідника

«Гетьманська столиця»

Оксін Т. (упорядник), Цяпко Ю.,

Лелюх Н., Сошко Л., Сердюк Н.,

Захарченко О.

**1728 р. 18 березня** – народився К. Розумовський в с. Лемеші на Козелечинні в родині козака Григорія Розума.

**1743 р. взимку** – разом з матір'ю та сестрами Вірою, Агафією, Анною поїхав до Петербургу.

**1743 р. березень** – під іменем Івана Обідовського (до речі, так звали рідного племінника Івана Мазепи) разом з Григорієм Тепловим поїхав на навчання до Європи – в 1743 - 1744 рр. – перебував в Кенігсберзі, в Берліні, де відвідував лекції математика Л. Ейлера.

**1743 р. 24 квітня** – отримав звання камер-юнкера.

**1744 р. 16 червня** – отримав титул графа Російської імперії.

**1745 р. травень** – повернувся із Європи до Петербургу.

**1745 р. 25 травня** – отримав звання дійсного камердинера.

**1745 р. 29 травня** – нагородили орденем Святої Анни.

**1746 р. 21 березня** – призначили Президентом Петербурзької Академії наук.

**1746 р. 12 червня** – вступив у повноваження президента Академії наук.

**1746 р. 27 жовтня** – одружився з Катериною Іванівною Нарішкіною.

**1746 р.** – нагородили орденем Святого Олександра Невського.

**1747 р. 27 липня** – Статут Академії наук, який був розроблений з ініціативи К. Розумовського Г. Тепловим, затверджено імператрицею.

**1747 р. 5 вересня** – у Петербурзі народилася донька Наталія.

**1748 р. 5 вересня** – нагородили орденем Польського Білого Орла.

**1748 р. 5 вересня** – отримав звання підполковника лейб-гвардії Ізмайлівського полку.

**1748 р. 12 вересня** – у Петербурзі народився син Олексій.

**1749 р.** – переїхав до Москви, де проживав у маєтку Петровсько-Розумовське. Створив філіал Академії наук.

**1749 р. 15 грудня** – у Москві народилася донька Єлизавета.

**1750 р. 22 лютого** – у м. Глухові відбулось урочисте обрання К. Розумовського гетьманом (К. Розумовський в цей час перебував у Петербурзі).

**1750 р. 5 червня** – за указом імператриці Єлизавети Петрівни "Про обрання Малоросії Гетьмана за дотеперішніми правами і звичаями" К. Розумовський став гетьманом України.

**1750 р.** – особисто звернувся з проханням до імператриці про перенесення резиденції з м. Глухів до м. Батурин.

**1750 р. 24 липня** – іменний указ імператриці Єлизавети Петрівни про перенесення гетьманської резиденції до Батурина.

**1750 р. 31 липня** – з ініціативи К. Розумовського розроблено та затверджено грамоту імператриці Єлизавети Петрівни, яка поклала початок відновленню гетьманського Батурина.

**1750 р.** – новообраному гетьманові імператриця Єлизавета Петрівна подарувала маєтності – Ямпіль, Батурин і Почеп з повітами, Гадяцький замок з Чеховською та Биківською волостями Шептаківську волость, Балканський

двір, село Литвиновичі, хутір Буддійський, глухівський млин, Переволочанський перевіз, село Кучерівка з просілками Соличем і Потапівкою, села Попівка, Машів та Жадів. Крім того, йому віддали усі прибутки грошима, хлібом і вином з цих маєтностей, зібрані до його обрання за 16 років (1734-1750 рр.).

**1750 р. 31 жовтня** – імператриця Єлизавета Петрівна розпорядилася виготовити для К. Розумовського нові клейноди – оздоблену коштовним камінням булаву золоту, білий прапор з російським гербом, бунчук, військову печатку й срібні литаври, для чого було виділено 1500 крб.

**1751 р. 15 січня** – в Петербурзі народився син Петро.

**1751 р. 13 березня** – К. Розумовський склав урочисту присягу на вірність імператриці Єлизаветі у придворній церкві в Петербурзі, отримав гетьманську булаву та інші гетьманські клейноди.

**1751 р. 13 квітня** – нагородили орденем Святого Апостола Андрія Первозванного.

**1751 р. середина липня** – приїзд до Глухова.

**1751 р. 21 вересня** – перший приїзд до Батурина.

**1751 р. жовтень** – під владу К. Розумовського було передано Запорізьку Січ.

**1751 р.** – українські справи були передані до Колегії закордонних справ з відання Сенату.

**1751 р.** – заборона поширення на українців холопства "Штоб малоросси не вихідцями з України, були художники Д. Левицький, В. Боровиковський, А. Лосенко, скульптор І. Мартос.

**1751 - 1752 рр.** – в Батурині К. Розумовський збудував цегельню, лісопильню.

**1752 р.** – перебував у Глухові.

**1752 р. 22 жовтня** – у Глухові народився син Андрій.

**1752 р. кінець року** – поїхав до Москви.

**1752 р.** – гетьман надав право на самоврядування Полтаві.

**1752-1763 рр.** – на кошти Олексія та Кирила Розумовських збудували собор Різдва Богородиці в Козельці. Архітектори А. В. Квасов та І. Г. Григорович-Барський.

**1753 р. жовтень** – в Москві народилася донька Дарина.

**1754 р.** – повернувся до Петербургу з Москви, проживав в Москві у дерев'яному будинку на Мойці.

**1754 р. 1 грудня** – в Петербурзі народилася донька Ганна.

**1754 р.** – між Росією та Україною було встановлено вільну безмитну торгівлю.

**1754 р.** – указ про зобов'язання гетьмана подавати царському уряду відомості про прибутки й видатки українського державного скарбу.

**1754 - 1755 рр.** – в честь народження спадкоємця російського престолу Павла К. Розумовський у своєму палаці влаштовує прийом.

**1754, 1760, 1761 рр.** – К. Розумовський видавав спеціальні ордери, за якими старшини дозволялося залишити у себе землі, куплені у козаків.

**1755 р.** – на кошти родини Розумовських побудовано церкву Трьох Святителів у Лемешах Козелецького повіту.

**1755 р. 12 грудня** – у Петербурзі народилася донька Параскева.

**1755 р.** – відкрито Московський уні-

верситет.

**1756 р. 18 листопада** – отримав офіційний указ імператриці про повернення до України, але затримався в Росії до народження сина Лева.

**1756 р.** – заснував суконну мануфактуру та завод по розведенню овець в Батурині.

**1756 р.** – заснував батуринську свічкову фабрику.

**1756 р.** – при Петербурзькій академії наук почав видаватися перший в Росії журнал "Ежемесячные сочинения, к пользе и увеселению служащих".

**1756 р.** – перенесення справ Гетьманщини з Колегії іноземних справ до Сенату.

**1757 р. 8 січня** – у Петербурзі народився син Лев.

**1757 р. березень** – приїхав до України, перебував у Глухові.

**1758 р.** – приїхав до Петербургу. Займався справами Академії наук.

**1758 р.** – заснував фарбувальний завод у Батурині, який став складовою комплексу суконної мануфактури.

**XVIII ст. II половина** – Розумовський заснував парусний завод у Почепі, цегельню в Глухові, заводи листового срібла й золота, свічкову, миловарну та дзеркальну фабрики, кінний завод, керамічні майстерні в Батурині.

**XVIII ст. II половина** – в Україні активно розвивався театр, зокрема в 1751 р. відкрили театр в Глухові.

**XVIII ст. II половина** – значного розвитку досяг живопис. Відомими митцями, вихідцями з України, були художники Д. Левицький, В. Боровиковський, А. Лосенко, скульптор І. Мартос.

**XVIII ст. II половина** – нову главу в національному відродженні літератури відкрила поема "Енеїда" І. Котляревського. "Наталкою Полтавкою" та "Москалем-чарівником" він розпочав епоху української драми.

**XVIII ст. II половина** – набуло піднесення музичне мистецтво. Так, в Глухові відкрилася музична школа. Значного розвитку набув музичний фольклор, виникають нові світські жанри. Художніх вершин досягла і церковна музика у творчості М. Дилецького, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя.

**1758 р.** – право на самоврядування надано Новгород-Сіверському.

**1759 р. кінець року** – відправився до України (на 2 місяці зупинився в Москві).

**1759 р. 10 листопада** – в Гостилицях народився син Григорій.

**1759 р.** – при Академії наук організовано нову типографію.

**1760 р. березень** – приїхав до Глухова, перебував у Лемешах. Відвідав усі козацькі полки. Займався судовими реформами.

**1760 р. 17 листопада** – видав універсал про головний генеральний суд та двох суддів.

**1760 р.** – Сенат видав розпорядження про надання в столиці з усіх міст Росії "географических известий" для створення атласу Російської Імперії.

**1760 р.** – надруковано перший підручник з російської історії М. В. Ломоносова "Краткий российский летописец".

**1760 р.** – з ініціативи К. Розумовського був складений проект першого українського університету в Батурині.

**XVIII ст. II половина** – осередком вищої освіти на Україні була Києво-Могилянська академія.

## та Україна за його доби

**1760 р. 19 лютого** - указ Єлизавети Петрівни про пожалування К. Розумовському міст Батурина та Почепу з повітами.

**1760 р. 3 грудня** - К. Розумовський подарував Г. Теплому садибу в Батурині.

**1761 р. 6 липня** - видав універсал про дозвіл винокуріння лише старшині та козакам, що мали земельні володіння.

**1761 р. 6 серпня** - народився син Іван.

**1761 р. 13 жовтня** - поїхав до Петербургу за викликом брата.

**1762 р. 20 травня** - гетьман домігся, щоб "Магістрату Київському быть в точной и полной гетманской команде так, как и прочих малороссийских городов магистраты состоят".

**1762 р. 28 червня** - приймав участь у двірцевому перевороті Катерини II. Керував Ізмайлівським полком.

**1762 р. 29 червня** - приймав участь у коронації Катерини II, яка відбулася в Москві.

**1762 р. 12 вересня** - померла мати Наталія Дем'янівна, похована в Соборі Різдва Богородиці м. Козелець.

**1763 р. 18 червня** - разом із родиною повернувся до Глухова.

**1763 р. 17 лютого** - генеральна рада затвердила реформу судової системи.

**1763 р.** - провів військову реформу. Було запроваджено введення мундирів одного кольору в усіх козацьких полках.

**1763 р. грудень** - на старшинській раді гетьман зі старшиною підготували документ "Прохання малоросійського шляхетства і старшин разом з гетьманом про відновлення різних старовинних прав Малоросії". Чолобитні складалася з 23 пунктів, найголовнішими серед них були - дозволити вільне обрання гетьмана, відновити традицію укладення при його обранні договірних статей, запровадити сейм або генеральну раду, повернути українцям відібрані землі, звільнити Україну від утримання російських полків, зробити гетьманство спадковим тощо.

**1764 р. 9 січня** - за наказом Катерини II приїздить до Петербургу.

**1764 р. червень** - супроводжував Катерину II в мандрівці по балтійським провінціям.

**1764 р. жовтень** - К. Розумовський склав гетьманські повноваження. Причиною цього стало різке невдоволення царського уряду та Катерини II, підігріте доповіддю запискою Г. Теплова "О неурядках в Малоросии", політичним курсом Розумовського, який був скерований на збереження державно-політичної автономії України.

**1764 р. 10 листопада** - маніфест імператриці Катерини II про створення Малоросійської колегії на чолі з графом Румянцевим.

**1764 р. 17 листопада** - Сенатським указом ліквідовано Гетьманство.

**1764 р.** - присвоєно звання генерал-фельдмаршала.

**1764 р.** - згідно з "Табелем о рангах" в володіння К. Розумовському передано 9628 дворів.

**1764 р.** - професор Московського університету Пилип Дільтей розробив проект системи освіти в Росії, за яким намічав відкриття університету на Україні в Батурині, як планував К. Розумовський.

**1765 р. червень** - відвідав Берлін, його приймав прусський король Фрид-

рих II. Подорожував через Аахен, Мангейм, Шветцинген, Париж.

**1765-71 рр.** - на замовлення К. Розумовського велось будівництво собору Воскресіння Христового в м. Почеп (нині Брянська область). Проект Ж.-Б. Валлен-Деламота, архітектор А. Г. Яновський.

**1766 р. лютий** - відвідав Швейцарію, Флоренцію, Рим.

**1767 р. вересень** - повернувся до Петербургу. Проживав у своєму будинку на Мойці.

**XVIII ст. 60-ті роки** - за К. Розумовського на українські землі вперше було завезено картоплю, а в 1766 р., як документально зафіксовано, зібрано перший в Україні урожай картоплі.

**1767 р.** - призначений Катериною II представником Конференції при Вищому імператорському Дворі для вирішення питань внутрішньої політики.

**1768 р.** - українських канцеляристів вважають російськими службовцями, вони потрапили під дію російського військового статуту.



Портрет гетьмана України К. Розумовського, худ. Луї Токке, 1758р.

**1771 р. 6 липня** - помер брат Олексій Григорович.

**1771 р. 22 липня** - померла дружина Катерина Іванівна.

**1771 р.** - на короткий час приїздив до Батурина. В Батурині перебував і син Андрій.

**1772 р.** - за сприяння гетьмана побудовано Георгіївську церкву в с. Велике Устя Сосницького повіту. Архітектор Г. Куксенко.

**1772 р.** - у К. Розумовського налічувалося 5 тис. коней, з них 800 племінних.

**1772 р. 28 вересня** - Г. Теплово продав К. Розумовському свою садибу в Батурині.

**1774 р.** - за сприяння К. Розумовського побудовано церкву Різдва Богородиці в с. Шептаки, нині Новгород-Сіверського району. Архітектор невідомий.

**1775 р.** - після перемоги над Прусією К. Розумовський у складі імператорського двору на рік переїхав до Москви.

**1775 р.** - супроводжував Катерину II в Троїце-Сергієву лавру, після чого подав їй прохання про дозвіл на відвідини України.

**1776 р. березень** - прибув до Батурина, де в цей час перебували і його діти: Андрій, Параскева, Іван, Наталя, Лев, Григорій.

**1776 р.** - К. Розумовський розпочав декілька судових процесів проти поміщиків, які хотіли забрати його землі.

**1777 р.** - повернувся до Петербургу. Проживав у будинку на Мойці.

**1778 р.** - за розпорядженням К. Розумовського до с. Матіївка перенесли церкву Іоанна Богослова, перебудовану з колишньої домашньої церкви родини Кочубеїв (Введення Богородиці) в Батурині.

**1780 - 1781 рр.** - перебував у Батурині разом із сином Андрієм.

**1781 р. 16 вересня** - указ Сенату про введення загальноімперської адміністрації в Гетьманщині; створено Малоросійське генерал-губернаторство.

**1781 р.** - від'їхав до Петербургу.

**1782 р.** - скасовано Малоросійську колегію, Генеральний суд і полковий устрій. Гетьманщину поділено на три намісництва - Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське, в них заведено губернські установи й загальноімперські форми управління й судочинства.

**1782 р.** - в Чернігівщині екс-гетьману належало 74177 посполитих, а в російських губерніях понад 45 тис. кріпаків.

**1783 р. 3 травня** - Катерина II видала указ про повну заборону переходу селян із місця на місце, тобто запровадила кріпацтво.

**1783 р. липень** - ліквідовано козацтво як соціальний стан, козацькі полки перетворено на регулярні кавалерійські.

**1785 р.** - імператриця видала "Жалувану грамоту дворянству", згідно з якою українська знать звільнялася від військової служби та привірнювалася до російського дворянства.

**1787 р.** - приїхав до Москви.

**1789 р.** - повернувся у своєму маєтку в Петровсько-Розумовському.

**1794 р.** - остаточно переїхав жити до Батурина.

**1795 р.** - в с. Кошари Конопольського повіту побудовано Воскресенську церкву на кошти К. Розумовського.

**1798 р.** - К. Розумовський офіційно склав повноваження президента Академії наук.

**1799 р.** - згідно з наказом Павла I Андрій залишив Відень і відбув на проживання-заслання до Батурина.

**1799 р.** - замовив будівництво палацо-паркового ансамблю в Батурині архітектору Ч. Камерону.

**1799-1803 рр.** - будівництво церкви Воскресіння Господнього у Батурині. Архітектор невідомий.

**Кінець XVIII ст.** - коштом К. Розумовського побудовано:

- Миколаївську церкву в селі Парфіївка (Власова) Борзнянського повіту. Архітектор невідомий;

- Михайлівську церкву в с. Адамівка Козелецького повіту. Архітектор невідомий;

- церкву Святої Трійці, у с. Кірове (Рикове) Новгород-Сіверського району. Архітектор невідомий.

**1801 р.** - за сприяння гетьмана в Яготині побудували Троїцьку церкву.

**1801 - 1804 рр.** - на кошти гетьмана велось будівництво Успенської церкви в містечку Новий Биків Козелецького повіту (нині Бобровицький район Чернігівської обл.). Архітектор невідомий.

**1802 р.** - в Батурині відбулося весілля онуки К. Розумовського Варвари Репніної-Волконської.

**1803 р. 9 січня** - помер. Згідно із заповітом був похований в Батурині в Воскресінській церкві.



## Списи в експозиції Музею археології



**Андрій  
Донець**

науковий співробітник заповідника  
"Гетьманська столиця"

Вже перші мисливці давнини, що з'явилися на території України, використовували вкрай просту, але доволі грізну у вправних руках зброю. Цією зброєю були списи. Протягом тисяч років цей вид озброєння зазнавав змін залежно від призначення: довжина древка, форма і розмір наконечника мали свої особливості, але принцип дії залишається сталим понині. Експозиція нашого музею яскраво демонструє еволюцію розвитку цієї зброї. Ці експонати було виявлено в ході стаціонарних розкопок на території заповідника "Гетьманська столиця".

Серед знахідок з околиці Батурина, які датуються новим кам'яним віком - неолітом (VI-III тис. до н.е.), є і згадані списи. Збереглися їх наконечники, виготовлені з сірого крем'я. Один з них зроблений у вигляді великого продовгуюватого листка, заточеного по краю з двох боків, інший - являє собою видовжений трикутник. Також представлений період раннього залізного віку (VIII ст. до н.е. - IV ст. н.е.) - це залізне навершя списа, яке має гострокутну продовгуювату форму. Розмір цього наконечника і товщина древка, на яке він насаджувався, говорить про те, що цей спис був легким, і, скоріше за все, його використовували для метання, під час переслідування та у ближньому рукопашному бою.

За доби слов'янських культур та Київської Русі металеві наконечники були двох основних типів: черенкові та втулкові. Приблизно з XIV ст. втулкові наконечники повністю витісняють черенкові, оскільки вони надійніше з'єднувалися з древком та рідше ламалися. Період Київської Русі в Музеї археології Батурина ілюструють два втулкові наконечники списів. Вони різних розмірів, виготовлені способом кування у вигляді видовжено-

го листка. Такі наконечники знайдені на території колишнього хлібозаводу під час археологічного сезону 1997 року. Поширеними різновидами списів були влучні та сулиці - короткі списи довжиною близько одного метра. Останні використовували вершники й піхотинці, їх носили у спеціальних чохлах по три-чотири штуки, однак перед панцирами така зброя була безсила.

З XV ст. набувають популярності списи, які були краще пристосовані до



Наконечники списа XVII ст. з експозиції Музею археології

пробивання металевого обладунку. Саме такі наконечники списів в нашій експозиції відносяться до козацько-гетьманського періоду. Списи цього часу іноді мали два наконечники, з обох боків древка, що підвищувало їх ефективність у рукопашному бою, даючи можливість воїну класти ворогів направо й наліво. Обидва наконечники виготовлені із заліза шляхом кування, один з них має ромбовидну форму із заокругленими кутами. Інший наконечник, що насаджувався на древко з протилежного боку, має конусоподібну форму і закінчується коротким чотиригранним вістрям. Ці наконечники були знайдені на території Фортеці під час археологічних досліджень у 1996 році. Такий спис мав довжину 2,5-3 метри. В основі древка було кілька отворів для ремінця, який для зручності тримання одягали на ногу під час їзди верхи.

Списи коштували дорого - від 0,5 до 1 гривні (у 1366 р. село з угіддями коштувало 100 гривень). Дривка найчастіше виготовляли стелари або стельмахи,

наконечники кували ковалі. Навершя часто насаджували "на гаряче", через розігрівання тулії. Про техніку виготовлення наконечників відомо, що лист кувався із високовуглецевої сталі і не піддавався температурній обробці, щоб не зробити його крихким. Іноді тулія мала спеціальні "вуса", які полегшували кріплення наконечника та запобігали ламанню списа в момент удару.

Крім згаданих важких списів, піхотинці використовували і легку зброю, близьку сулицям та влучням - ощепи та рогатини. Особливістю ощепу було те, що це був примітивний, простий дерев'яний спис без залізного вістря, вони були дійсно "народною зброєю", а рогатини, що мали лавролистну форму леза, вважалися зручною зброєю ближнього бою. Через свою форму леза (при вістрі був гак) рогатини завдавали важких ран, пробиваючи тіло наскрізь. Українські козаки вправно володіли цією зброєю, її використовували не тільки проти зовнішніх ворогів, а й у місцевих заворушеннях і навіть на полюванні. Коштувала така зброя в XVII ст. в середньому близько одного польського золотого (до наших днів дійшов текст купчої, укладеної у Батурині про продаж млина на р. Сейм за 1600 польських золотих). Зброєю, подібною до списів, були піки. За своєю будовою вони були подібні, різниця полягала лише в довжині древка: піки досягали іноді 5-метрової довжини. Наконечник піки був подібний до наконечника списа. Пікінери у письмових джерелах називалися "копійниками" і в битвах разом із щитниками захищали стрільців, утворюючи з пік так званий "голчастий мур", непрохідний для ворога. Таке розмаїття списів робило їх дійсно універсальною і грізною зброєю, що була доступною різним верствам українського суспільства; про міць їх влучно висловився І. Котляревський в поемі "Енеїда":

Так вічної пам'яті бувало у нас в Гетьманщині колись;

Так славнії полки козацькі — лубенський, гадацький, полтавський в шапках, було, як мак цвітуть.

Як грянуть, сотнями ударять, перед себе списи наставлять, то мов мітлою все метуть!



**Юлія  
Цапко**

завідуюча відділом історії Гетьманства заповідника  
"Гетьманська столиця"

Інтер'єр бібліотеки в кінці XVII - початок XVIII ст. упорядковувався за єдиними вимогами. У кольоровій гамі переважали пастельні тони. Невисокі книжкові шафи, заповнені книгами, розміщувалися вздовж стін. Різнилися вони верхніми дверцятами. Двері могли оформлювати декоративною сіткою переважно волосяною, бронзовою чи мідною, що створювала потайний малюнок або орнамент. Також для оздоблення верхніх дверей шафи використовували задроповування тканиною, або застеклювання. На шафах розставляли вазы, античні бюсти та скульптури переважно роботи французьких майстрів. В центрі або біля стіни розміщувався великий письмовий стіл, на якому було письмове приладдя, різні скульптури із бронзи та інших мате-

## Бібліотека К. Розумовського

ріалів. Стіни бібліотеки могли прикрашати картини художників XVIII-XIX ст. або родинні портрети. Для освітлення використовували настінні і кінкетні масляні лампи, свічки. Художній набірний паркет покривали ворсовими килимами. В тогочасних домашніх бібліотеках можна було знайти книги різних європейських типографій: венеціанської, французької, німецької. Цікавість викликали твори, присвячені архітектурі, зокрема А.Палладіо. Читали книги французьких просвітителів, в тому числі знамениту "Енциклопедію" Д.Дідро та Д'Аламбера. Твори М.Ломоносова, А.Сумарокова обов'язково були у тих, хто захоплювався поезією. Цікавилися творчістю Вольтера, Лафонтена, А.Коцебу. Книги доповнювали ілюстраціями Ф. Буше, Ж. Моро, Ж. Фрагонара. Крім книг, в бібліотеці могли знаходитись календарі, колекції монет, альбоми гравюр Дж.Піранезі. Такі різноманітні зібрання перш за все визначались фінансовим та соціальним становищем власника.

Будучи високоосвіченою людиною, гетьман Кирило Розумовський завжди цікавився, як влаштовані тогочасні бібліотеки. Так, він детально був знайомий з устроєм бібліотеки Московського університету. Відповідно до своїх влодобань гетьман мав багату збірку книг.

Понад 485 книжок Кирило Григорович отримав від дружини, і тільки 6 з них були написані російською мовою. Перебуваючи в Європі, зокрема в Парижі, родина Розумовських із задоволенням купувала різноманітні книги. Бібліотека К. Розумовського нараховувала близько 2000 томів книг, які були написані кількома європейськими мовами, переважно французькою. Також у бібліотеці Кирила зберігався і рукописний Літопис Батурина, написаний українською мовою на пергаментному папері про події XVII - XVIII ст. Під час перебування у Страсбурзі К. Розумовський мав намір зустрітися з Жан-Жаком Руссо.

продовження на ст. 7

## Відома про невідомих земляків



**Катерина  
Парфененко**

*провідний зберігач  
фондів заповідника  
"Гетьманська  
столиця"*

Нещодавно вийшов у світ збірник документів та матеріалів під назвою "Батурин: сторінки історії". Проведена велика дослідницька робота по впорядкуванню матеріалів та оформленню. Редакційна колегія під керівництвом О.Б. Коваленка, доцента Чернігівського Національного педагогічного університету, відтворила в цьому виданні багатовікову історію Батурина. У книзі вміщено історичні джерела, архівні документи, виявлені в архівах Чернігова, Батурина, Бахмача, Сум, Києва, Москви, Санкт-Петербурга, більшість з яких опубліковані вперше. Серед цих документів сучасні батуринці можуть знайти прізвища своїх родичів, причетних до тих чи інших історичних подій. Ось так, читаючи це прекрасне видання, знайомлячись із документом "Протокол розкриття скле-

пу К.Розумовського у Воскресенській церкві Батурина" я звернула увагу на прізвище Заболотного, який був присутній при відкритті склепу 29 червня 1927 року як лікар Батуринської лікарні, і зацікавилась хто ж такий був лікар Заболотний, бо саме таким було дівоче прізвище моєї мами. Порфирій Іванович Заболотний уродженець с. Обмачево, що неподалік від Батурина, рідний брат мого діда Володимира Івановича Заболотного. Народився Порфирій Іванович 1895 року в сім'ї заможного церковного старости Івана Григоровича Заболотного. Іван Григорович, будучи вдовиним сином, мріяв стати людиною багатого та поважного, тому ще зовсім молодим хлопцем поїхав до Одеси та й найнявся на корабель матросом. Заробивши грошей, вивчивши грамоту, повернувся до села, одружився. Купив на розбір стару церкву, побудував будинок на шість кімнат. В сім'ї було шестеро дітей коли дружина померла. Вдруге в сорокарічному віці одружився з сімнадцятирічною дівчиною, отримав гарний посаг. Прийшла Соломія у дім вдівця, побачила шестеро дітей, і сказала: "В мене ніколи не буде так багато дітей", але народила йому ще семеро, доньку Олександру,

Софію, Марію, Наталку, а також синів Івана, Порфирія та Володимира. Будучи людиною грамотною, Іван Григорович хотів бачити своїх дітей освіченими. Початкову освіту одержали всі діти. Наталка закінчила учительську школу в Конотопі, працювала вчителькою в Новгород — Сіверському, Іван вивчився і став лікарем, працював у Кролевеці. Наймолодший Володимир в 1935 році навчався в Москві, був курсантом льотної школи, але "доброзичливець" із села написав у школу, що Володимир з куркульської сім'ї, і його відрахували. А от найстарший, Порфирій, в 1914 році закінчив Чернігівську фельдшерську школу, а в 1926 році Київський медичний інститут. Одружився з вчителькою молодших класів Оленою Кирилівною. З 1926 по 1929 рік працював завідувачим Батуринського лікарського відділку, і саме він був присутнім при відкритті склепу з похованням К. Розумовського у Воскресенській церкві. Подальше його життя пройшло в Сумській області, де з 1929 року працював головним лікарем дільничної лікарні с. Бочечки, Конотопського району. В 1956 році був удостоєний високого звання - "Заслужений лікар УРСР." В 1964 році Порфирія Івановича не стало.

*продовження, початок на ст.6*

Він планував подарувати свою цінну бібліотеку відомому французькому філософу та запросити його попрацювати в одному зі своїх маєтків. Та, на жаль, зустріч К. Розумовського та Ж.-Ж. Руссо не відбулася.

Для упорядкування та догляду за такою великою бібліотекою екс-гетьман виписав з Франції бібліотекаря Адама, який працював у нього з 1787 р. Кирило Григорович любив проводити з бібліотекарем час у розмовах та грі в карти.

Після смерті К. Розумовського частина його бібліотечного зібрання була втрачена, а решта відійшла до сина Олексія або до онуки Варвари Рєпніної і зберігалась у Яготині. Саме в Яготині і описував склад графської бібліотеки історик Ерменжар у 1846-1847 рр. Він говорив, що у бібліотеці К. Розумовського було представлено повне видання Російської Академії наук, твори образотворчого мистецтва, книги латинською та французькою мовами. На жаль, сьогодні місцезнаходження більшої частини бібліотеки К. Розумовського невідоме.

Під час створення інтер'єру бібліотеки у палаці К. Розумовського науковці перш за все звернулись до відповідних аналогів бібліотек у Павловському, Архангельському, Лівадійському палацах, маєтку Шереметьєвих у Кусково. Відповідно до аналогів бібліотека палацу К.Розумовського вирішена у світлих та легких тонах. Розмір кімнати візуально збільшується завдяки двом великим настінним дзеркалам, розташованими між вікнами. Домінуючою частиною інтер'єру бібліотеки є одна з найдавніших дерев'яних книжкових шаф XIX ст., яку, завдячуючи Львівському музею етнографії та народного промислу (директор Чмелик Роман), було передано на тимчасове експонування. Шафу реставрували та встановили в палаці львівські реставратори Орест Бачмала, Андрій Ценкін, Юрій Гук та Мар'ян Бараницький. Цікава шафа своїми декоративними розписами та написами польською мовою: "Хто письмо святе в серці тримає, той



*Фрагмент інтер'єру бібліотеки палацу К.Г. Розумовського, фото 2010 р.*

собі на небі корону готує", "Май в серці Бога, а очі в книжках, поки смертна мла не настане", "Рік, якого Бог нашу натуру людську прийняв, 1732, якщо не віриш — питай духівника". Шафу заповнюють різноманітні книги XVIII — XIX ст., які були передані на тимчасове експонування Львівською галереєю мистецтв (директор Возницький Борис), Чернігівською державною обласною універсальною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка (директор Грищенко Петро), долучивсь до наповнення бібліотеки стародруками і Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Шевченка (ректор Носко Микола). Доповнюють інтер'єр бібліотеки меблі XIX ст., які були придбані меценатом Суркісом Григорієм з колекції ТОВ "Епоха-Антикваріат" (директор Зернецький Федір). Біля стіни розміщений письмовий стіл та крісло XIX ст. Навпроти столу можна бачити

буфет з предметами посуду, який характерний для XIX ст. Доповнюється інтер'єр бібліотеки чудовими скульптурами. В ніші привертає до себе увагу дерев'яна скульптура "Мадонна на земному шарі", надана на тимчасове експонування Львівською галереєю мистецтв, яка датується серединою XIX ст. На столі розміщена скульптура XVIII ст., що виконана з бронзи "Золота книга, або Муза поезії" автора Матурін Моро, що також була придбана меценатом Суркісом Григорієм. Дуже гарно підкреслює інтер'єр бібліотеки картина XVIII ст. німецької школи "Жертвування Іфігенії".

Відтворений інтер'єр бібліотеки у палаці К. Розумовського наближений до тогочасних інтер'єрів кінця XVIII - початку XIX ст. Науковці продовжують працювати над доповненням інтер'єру бібліотеки, наповненням шафи книгами XVIII — XIX ст.



## Батурин археологічний

## Архітектурно-художня кераміка Батурина



**Наталія  
Олефіренко**

завідуюча відділом  
археології  
заповідника  
"Гетьманська  
столиця"

Декоративність є однією із найприкметніших ознак українського національного мислення. І саме стиль бароко, що панував у мистецтві в XVII - XVIII ст., мабуть, найповніше передав притаманний українському національному характерові потяг до святковості, поетичності, смак до яскравих барв.

Оригинальними і яскравими акцентами фасадів відбудованого гетьманського будинку на Цитаделі Батуринської фортеці є кольорові рельєфні плитки квадратної і круглої форм із зображенням рослинних орнаментів та янголят – декоративні розетки (від фр. rosette, rose - троянда) та плитки. Таке оздоблення було популярним прийомом опорадження кам'яниць доби бароко у Києві та Середній Наддніпрянщині. Керамічні розетки розміщувались зазвичай на фризах (верхніх бордюрах) стін фасадів чи на банях церков та дзвіниць (барaban дзвіниці Успенського собору Києво-Печерської лаври, Михайлівська церква в Переяславі-Хмельницькому, Чернігівський колегіум). Не став виключенням і гетьманський Батурин. Зокрема, використання архітектурно-художньої полив'яної кераміки в декорі фасаду палацу гетьмана І.Мазепи на околиці Батурина Гончарівці засвідчено численними археологічними знахідками їх фрагментів. Це були випуклі керамічні диски діаметром 30-40 см з отворами для кріплення до стіни.

Зовнішня поверхня дисків – рельєфна, із пишними рослинними мотивами. Основою їх є центрична розета. Витоки цієї композиції, ймовірно, треба шукати ще у праслов'янських міфологічних образах, давніх солярних символах (коло, вихрова розетка). Не можна відкидати і західноєвропейський вплив. Зображення т.зв. "тодорівської троянди" з'явились в англійській геральдиці 1495 р. і скоро поширились на центральноєвропейські терени. Рослинні мотиви на ро-

зетках з Мазепиного палацу симетрично розкладені відносно осей симетрії, що проходять через центр дисків. Це символи рідної природи – сонях, рута, паго-ни, дубове листя тощо. Рельєф на керамічній розетці створювався одночасно з виготовленням самого диску шляхом ліплення у різьбленій дерев'яній формі.

Декоративної виразності рельєфу плиток надають кольорові поливи та емалі (непрозорі поливи). Поливи з'явилися на українській землі десь у X ст. На воді розмішували порошок тонко розме-

лієчок-тиглів, полягала у поступовому заповненні кольором ділянок рельєфу від найвищих до найнижчих.

Мінералогічний та хімічний аналіз уламків керамічних розеток з батуринського палацу І.Мазепи, проведений канадськими науковцями, показав, що розетки були виготовлені в одному гончарному цеху за єдиним і досить високим технологічним стандартом. А полягали ці стандарти у процесі видобування, оброблювання, приготування сировини, декоруючих матеріалів, висушування і випалу цих виробів у печах-горнах. Без-



Фрагменти полив'яних розеток з фасадів палацу І.Мазепи на Гончарівці (розкопки 2009 р.), фото 2009 р.

леного кварцового піску, скалинця (польового шпату), свинцю, крейди, підігрівали цю суміш чи залишали холодною і покривали нею вироби. Речовина розтікалася по площині речі, утворюючи глянцеvu поверхню. Потім ці керамічні речі випалювали ще раз. Емалі отримували шляхом додавання до складу поливи олова. Якщо до розчину додавали барвники, то отримували кольорову поливу чи емаль. Окис міді надавав зеленого кольору, окис заліза – коричнево-червоного, окис кобальту – синього, марганцова руда – фіолетового. Кольорова гама батуринської архітектурно-художньої кераміки містить білу, блакитну (аквамарин), зелену, жовту, сріблясту барви. Сама ж техніка емалевих розписів, що виконувалась за допомогою

посередньо формотворення, окрім майстерності, вимагало від майстра досконалого знання технічних і декоративних особливостей матеріалу. Стилістичну та образну самобутність батуринської архітектурно-художньої кераміки обумовили естетичні уподобання і особливості художнього мислення митців та замовника – гетьмана І.Мазепи.

Ескізи керамічних розеток з фризу гетьманського будинку створені архітектором інституту "УкрНДІпроектреставрація" Ольгою Корніч за мотивами декору палацу І.Мазепи. На квадратних плитках автор проекту використала міфологічний мотив – зображення голівки путті з розправленими крильцями, що був поширеним у мистецтві XVIII ст. (споруди Києва, Переяслава).

## Газета «Слово Гетьманської столиці»

Засновник і видавець - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"  
Свідцтво про реєстрацію  
№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурин, Чернігівська обл., вул. Гетьманська, 74, факс 04635 48-4-37; тел. 04635 48-0-08  
e-mail: baturin-capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Обсяг - 1 друкований аркуш  
Тираж - 1000 шт. Замовлення № 266  
Бахмацька районна друкарня

Газета віддрукована в Бахмацькій районній друкарні, 16500, м.Бахмач, вул. Луначарського, 4

\*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

\*Редакція газети "Слово Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії

## Редакційна колегія

Кіяхко Любов Григорівна - редактор  
Сердюк Наталія Федорівна - відповідальний секретар  
Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка  
Кербут Тетяна Володимирівна  
Оксін Тетяна Петрівна

Розповсюджується безкоштовно